

Kartta vinossa 1970-luvun miinakentällä

Olli Seuri

Arvosteltu teos: Leskinen, Jari 2016. Kohti sosialismia! Pirkkalan peruskoulun marxilainen kokeilu 1973–1975. Helsinki: Siltala. 444 s.

Poliittisen historian ja sotahistorian dosentti Jari Leskinen on tarttunut 1970-luvun poleemiseen aiheeseen, joka on hänen omien sanojensakin mukaan tämän päivän nuorille ”uppo-outo asia”. Pirkkalan peruskoulussa toteutettiin vuosina 1973–1975 opetuskokeilu, jota Leskinen kutsuu kirjansa esipuheessa lasten mielten myrkyttämiseksi kommunistisella propagandaopetuksella. Leskinen keskittyy tutkimuksessaan osoittamaan, kuinka koulukokeilu liittyi Sdp:n tavoitteeseen siirtää Suomi koulutuspolitiikan avulla sosialistiseen järjestelmään.

Tutkimus piirtää kuvaa opetuskokeilusta, jonka tavoitteena oli sivistämisen sijaan uudenlaisen maailmankatsomuksen istuttaminen oppilaisiin. Viiden oppiaineen tunneilla opetuskokeiluun osallistuneille koululaisille välitettiin yksipuolista, propagandistisia elementtejä sisältänyttä kapitalismikritiikkiä. Opetusmateriaali oli kokonaan tai osittain kopioitu Neuvostoliitosta, ja sen viesti oli yksinkertaistaen ”Neuvostoliitto/kommunismi hyvä, Yhdysvallat/kapitalismi huono”.

Leskinen on tehnyt huolellista arkistotyötä. Tunnit aineiston parissa näkyvät tekstissä sekä koulukokeilun ja sen etenemisen tarkassa kuvauksessa. Leskinen kirjoittaa, kuinka hanke kasvoi kansainvälisyyskasvatuskokeilusta kouluhallituksen laajemmaksi projektiksi yhteistyössä Tampereen yliopiston psykologian laitoksen Peto-tutkimusryhmän kanssa. Peto tuli sanoista ”peruskoulun toimivan opetussuunnitelman projekti”, ja ryhmää vetivät professorit Tapio Nummenmaa, Annika Takala ja Juhani Karvonen sekä tohtori Liisa Rantalaiho. Leskinen esittää uskottavasti, että opetuskokeilun onnistumista arvioitiin pikemminkin lasten maailmankuvan ”oikeansuuntaisen” muotoutumisen kuin uuden tiedon karttumisen kautta. Arkistotyön sijaan huomio kiinnittyy kuitenkin esittämisen tapaan, kontekstointiin ja ilmiön suhteellistamiseen. Leskinen pitää Pirkkalan kokeilua Kouluhallituksen tärkeimpänä ja rahallisesti mittavimpana yksittäisenä kokeiluna, joka aiheutti suurelle yleisölle paljastuessaan poikkeuksellisen suuren kohun. Kokeilun tavoitteet olivat myös kouluopetuksen uudistamista laajemmat. Tutkijana Leskinen nostaa tikunnokkaan Tampereen marxilaisten tutkijoiden ohella Sdp:n koulutuspoliittiset vaikuttajat, joista suurimpia syyllisiä ovat nuori opetusministeri Ulf Sundqvist ja kouluhallituksen pääjohtajaksi vuonna 1973 noussut Erkki Aho.

Pääjohtaja Erkki Ahon huonomuistisuudelle on omistettu kokonainen luku, jossa pamflettimainen kärkevyys ottaa yliotteen asiallisesta tutkimuksellisuudesta. Leskinen ottaa ikään kuin tuomarin roolin arvioidessaan Ahon ”tietoista muistamattomuutta”, ”tarkoitushakuista valikoivuutta” ja ”jopa suoranaista totuuden vastaista kerrontaa” tämän muistelmissa ja koulukokeilua seuranneissa kuulusteluissa. Tuomarin rooli pukee huonosti historiantutkijaa, kuten Jukka Kekkonen (2016, 16–17) kirjoittaa: ”Tutkijan roolissa totuutta tavoitellessaan hän [historiantutkija] on enemmän lääkäri kuin tuomari. Tutkijan perustettava on tutkimuksen lähdeaineiston läpikäymisen jälkeen pyrkiä vastaamaan antamiinsa ilmiötä kontekstualisoiviin miksi-kysymyksiin niin hyvin kuin se on mahdollista. Sen

sijaan tutkijan rooliin ei kuulu moraalisen kannan ottaminen siihen, olivatko menettelyt oikeutettuja, hyväksyttäviä tai tarkoituksenmukaisia vai eivät.”

Historiantutkimuksen perimmäisenä tavoitteena voi nähdä menneisyyden kulttuurin ymmärtämisen tai ymmärrettäväksi tekemisen, mikä vaatii tutkittavan ilmiön tasapainoista käsittelyä ja tutkittavan ilmiön asettamista oikeisiin asiayhteyksiin. Dosentti Jari Leskinen ei tarkastele tai halua tarkastella tutkittavaa ilmiötä tasapuolisesti ja aikakauden näkemyksiin etäisyyttä ottaen. Esitys alkaa Pirkkalan koulukokeilun paljastumisesta vuoden 1975 Ety-kokouksen kynnyksellä. Tämän näkökulmavalinnan vuoksi tutkimuskohde hahmottuu sen aiheuttaman kohun ja niin sanotun Pirkkalan monisteen aiheuttaman aikalaiskuohunnan kautta. Tutkittavaa ilmiötä pyritään selittämään Sdp:n sosialistisiiven ja marxilaisiksi tai marxilais-leniniläisiksi kutsuttujen tutkijoiden oletettujen tavoitteiden tai motiivien kautta, mikä tarkoittaa tutkimusilmiön hahmottamista arkistotyön ohella pitkälti kiistan toisen aikalaisosapuolen näkökulmasta. Ilmiön ymmärtämisen kannalta tärkeistä taustatekijöistä huomiotta jää käytännössä koko 1970-luvun alkuvuosien ideologinen vastakkainasettelu, mutta myös peruskoulu-uudistus ja sivistyspoliittinen keskustelu.

Tutkijan tekemä ”puolen valinta” näkyy räikeimmin eri henkilöiden kuvailussa, esittelyssä ja poliittisessa määrittelyssä. Koulukokeiluun linkittyneitä tai sitä sivunneita vasemmistolaisia toimijoita ja heidän ideologiaansa kuvaillaan yksityiskohtaisesti, kun taas 1970-luvun oikeistolaiset toimijat ovat Leskisen tekstissä neutraaleja asiantuntijoita. Räikeimmillään Jari Leskinen kuvaa merkittävään rooliin nostamaansa Kullervo Rainiota ainoastaan kansanedustajana ja professorina mainitsematta edes hänen puoluettaan (kokoomus), puhumattakaan hänen roolistaan 1970-luvun julkisessa keskustelussa ja politiikan pyörteissä. Samaan aikaan toisen sosiaalipsykologian professorin Antti Eskolan ideologisen vakauksen, verkostojen ja näkemysten läpikäymiseen käytetään reilun sivun verran tilaa.

Poliittisen määrittelyn yksipuolisuus on sinänsä ongelmallista, että Leskinen toistaa käytännössä sellaisenaan vasemmistoon kriittisesti suhtautuneiden toimijoiden aikalaistulkinnan Pirkkalan koulukokeilun ”aivopesusta”. Leskinen on esimerkiksi omaksunut Turun yliopiston tutkijajyhdistyksen vuonna 1975 esittämän julkilausuman, jonka mukaan Pirkkalan opetuksessa noudatettiin tarkoin ruotsalaispsykologi Michaël Wächterin kirjassa Aivopesu esitettyjä aivopesutekniikoita. Tulkinta voi olla oikea, mutta kriittinen lukija ei voi olla ihmettelemättä aikalaistulkintojen hallitsevuutta. Etenkään kun Jari Leskisen teoksen julkaisemisen jälkeen on myös esitetty, että hän olisi tulkinnut lähteitä tai henkilöiden taustaa mahdollisesti pahantahtoisesti tai tarkoituksenmukaisesti väärin.

Tutkimuksen näkökulmallisuus korostuu lähdevalinnoissa. Jari Leskinen hyödyntää lähteinään itse tekemiään Kullervo Rainion sekä 1970-luvulla toimineen elinkeinoelämän rahoittaman Vapaan koulutuksen tukisäätiön (VKTS) operatiivisen toiminnan ydinryhmän jäsenien Jaakko Ahon, Vesa Lyytikäisen ja Manu Renkon haastatteluita. VKTS oli perustettu vuonna 1973 vastustamaan ja torjumaan vasemmistolaista koulutuspolitiikkaa. Tämä yhdistyksen rooli mainitaan vasta Leskisen tutkimuksen loppupuolella, eikä osana aikalaiskontekstia, johon sen voisi tulkita kuuluvan. Lisäksi tutkimusta on esipuheen perusteella rahoittanut kylmän sodan aikana kommunismia vastustanut Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki -säätiö. Tällaiset valinnat uusintavat helposti 1970-luvulla vallinneen vastakkainasettelun tutkimuksen tuloksena viileän tapahtumien analysoinnin ja tutkimuskohteen riippumattoman tarkastelun sijaan.

Esityksen uskottavuuden kannalta on valitettavaa, että 1970-luvun taustoittavat kysymykset jäävät pimentoon. Näiden ongelmien vuoksi pisimmälle viedyt tulkinnat herättävät yhtä paljon kysymyksiä kuin antavat vastauksia. Oliko Pirkkalan kokeilun aiheuttama kuohunta todella niin merkittävää kuin Leskinen esittää? Oliko kokeilua kannattaneiden Sdp:n

aktiivien perimmäisenä tavoitteena todella siirtyminen sosialistiseen järjestelmään juuri koulutuspolitiikan ja lasten vasemmistolaisten aivopesun avulla? Mitä tuo sosialistinen järjestelmä tarkoitti sitä tavoitelleille henkilöille? Olisiko kyse ollut koko yhteiskunnan mullistamisesta Pirkkalan opetusmonisteiden sisällön mukaisesti?

Jari Leskinen pyrkii kyllä perustelemaan tekemänsä tulkinnat – jopa niin, että paikoin vähäisempi samojen tulkintojen toistaminen olisi riittänyt. Leskinen kirjoittaa esimerkiksi yli kymmenen kertaa, että Pirkkalan koulukokeilun marxilais-leniniläinen sisältö vastasi täydellisesti tai täysin joko pääjohtaja Erkki Ahon, kokeilun kansainvälisyyskasvatusvaiheessa mukana olleen Suomen YK-liiton puheenjohtajan Inkeri Airolan tai laajemmin Sdp:n koulutuspoliittisen puolue-elimen tavoitteita.

Kattavan arkistotyön kautta tulee selväksi, että Pirkkalan koulukokeilu ja sen aineisto oli rakennettu osin neuvostoliittolaisen materiaalin ja marxilaista historiallista materialismia korostavan maailmankatsomuksen varaan. Tutkimuksessa esiteltyjen vasemmistolaisien toimijoiden tai aatevirtojen erilaisten käsitteiden käyttö ja toimijoiden yhteen niputtaminen sen sijaan eivät anna luotettavaa kuvaa aatehistorian tai aikakauden tuntemuksesta. Samankaltaisissa yhteyksissä mainitaan esimerkiksi marxilaisuus, marxilais-leninismi, marxilaiset sosialistit, Sdp:n sosialistiipi ja jopa taistolaiset. 1970-luvulla vallinneeseen vasemmistoleirien vastakkainasetteluun ei edes viitata, vaikka Leskinen tuo itsekin esiin kuinka vasemmistolaiset toimijat eri puolilta kritisoivat jo aikanaan koulukokeilun sisältöä ja tavoitteita.

Jari Leskisen tutkimus ”Kohti sosialismia!: Pirkkalan peruskoulun marxilainen kokeilu 1973–1975” alleviivaa tarvetta paremmalla, syvällisemmälle ja etenkin tarkemmin asiayhteyteensä asetetulle 1970-luvun historian tutkimukselle. Teatterintutkija Pentti Paavolainen kirjoitti vuonna 1992 teoksessaan *Teatteri ja suuri muutto* 1960-luvun tutkimisesta: ”Suunnatessaan 1960-luvun kulttuurin kysymyksiin tutkija tietää kulkevänsä miinakentälle, jolla askelia täytyy varoa. Kyse on todellisuuden omistamisesta: määrittelijä käyttää valtaa.” (Paavolainen 1992, 8.)

Nyt, 24 vuotta myöhemmin, 1960-luvun historiaa on käsitelty monipuolisesti eri tieteenaloilla. Samaa ei voi sanoa 1970-luvusta, jonka monista keskeisistä ilmiöistä tai tapahtumista ei ole edelleenkään tehty perusteellista akateemista tutkimusta. 1970-luvun miinakenttä on jätetty raivaamatta, jolloin kentälle ovat hivuttautuneet vain yksittäiset uskalikot.

Donald Cameron Watt (1991) on kirjoittanut menneisyyden historiaksi tulemisen vaiheista. Watt muistuttaa, kuinka pitkään historiaa tulkitaan oman ajan eikä menneisyyden ehdoin. Kuusiportaisen rautalankamallin mukaan neljällä ensimmäisellä portaalla kyse on ”nykyisyyden politiikan heijastamisesta menneisyyteen”. Neljäs vaihe on se, jossa avautuvat arkistot ja monet odottavat ”totuuden paljastuvan”. Jari Leskisen tutkimus – kuten osa 1970-lukua koskevasta tutkimuksesta ylipäätään – tuntuu asettuvan jonnekin myyttien, väärinymmärrysten ja moraalisten argumenttien kolmostason ja neljännen tason välille. Vielä saadaan odottaa tieteellisesti kunnianhimoisempia, tasapainoisempia, myyttejä puhkovia (taso viisi) tai syvällisesti 1970-lukua ja sen historiankirjoitusta luotaavia tutkimuksia (taso kuusi).

Leskisen kirjassa on kohta, jossa hän lainaa kouluhallituksen Sdp-taustaista ylitarkastajaa Kari Koukkusta, joka kritisoi Pirkkalan koulukokeilua. Koukkunen laati kirjallisen arvion koulukokeilusta perehdyttyään Peto-ryhmän opetussuunnitelmiin ja oppimateriaaleihin. Koukkunen kirjoitti muun muassa seuraavasti: ”Opetussuunnitelmat antavat liian synkän kuvan menneisyydestä. Tämä johtuu siitä, että historiallisia ilmiöitä katsotaan nykyajasta käsin eikä oteta huomioon kyseisen ajan omia edellytyksiä.”

Koukkusen arvioon sisältyy viesti, joka jokaisen historian tutkijan olisi hyvä muistaa.

Tuota viestiä sulatella on hyvä pohtia, miksi tällaista aihetta käsitellään tässä ajassa näin silmiinpistävästi yhden aikalaisosapuolen tulkintaa seuraten.

Kirjallisuus

Kekkonen, Jukka 2016. Kun aseet puhuvat. Poliittinen väkivalta Espanjan ja Suomen sisällissodissa. Helsinki: Art House.

Paavolainen, Pentti 1992. Teatteri ja suuri muutto. Ohjelmistot sosiaalisen murroksen osana 1959–1971. Helsinki: Kustannus Oy Teatteri.

Watt, Donald Cameron 1991. Mitä oman ajan historia on? Teoksessa Hentilä, Seppo & Turja, Timo (toim.), Poliittinen historia, Suomi ja muut. Oulu: Oulun kirjateollisuus, 13–22.

FM, YTM Olli Seuri on jatko-opiskelija Tampereen yliopistossa.